

کالبدی برای تجارت؛ سازمان جهانی تجارت بخش اول

محمد حسام حسامی

اشاره:

از این پس سعی خواهد شد با ارایه سلسه نوشتارهایی در بحث تجارت و با استدلال بر مجموعه مستندات و منابع در دسترس و در راستای ایجاد شناخت تخصصی از این الگوی شکل یافته تجارت یعنی "سازمان جهانی تجارت" در ایجاد بینش و درکی صحیح از این مقوله گریبانگیر اقتصاد جهانی، سهمی هر چند اندک ولی موثر داشته باشیم.

در ادامه این دسته اقدامات و پس از پایان جنگ جهانی دوم بود که تفکر تاسیس یک نهاد بازرگانی جهانی برای شکل بخشیدن به مبادلات آزاد، بصورت منظم و برای رفع محدودیت ها و کاهش حقوق گمرکی، در اذهان دولتمردان کشورها خطور کرد، البته گرچه در پی این گونه تحولات تلاش‌هایی بسیار صورت گرفت ولی تقریباً بی نتیجه ماند بطوریکه کنفرانس پیشنهادی آمریکا در سال ۱۹۴۶ با هدف بررسی مسایل مربوط به منع محدودیت های کمی و کاهش حقوق گمرکی یا به طور کلی تاسیس یک سازمان تجارت بین‌المللی^(۲) برای نیل به این اهداف، به علت مخالفت کشورهای شرکت‌کننده، بدون نتیجه خاتمه یافت.

در پی این رویداد کنفرانس دیگری معروف به کنفرانس هاوانا که متعاقب تصمیم شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد (ECOSOC)^(۳) برای تشکیل کمیته ای که مامور تهیه و تدوین پیش‌نویس منشور تجارت جهانی شده بود، در سال ۱۹۴۷ برگزار گردید. مذاکرات این کنفرانس که متشکل از ۵۶ کشور بود، یکسال به طول انجامید. اگرچه اغلب کشورهای مشارکت کننده در این کنفرانس بویژه کشورهای در حال توسعه با این منشور مخالفت کردند ولی سرانجام طی مذاکرات پنج‌ماهه، کلیات طرح منشور موافقت شد. این منشور که پیمان جامعی مشتمل بر موضوع مبادلات بازرگانی، مسایل توسعه

مطبوعشان را با این راهکار فراهم سازند. شاید بتوان مهمترین نشست از این دور مذاکرات را کنفرانس برتن وودز^(۱) با مشارکت نمایندگان ۴۴ کشور جهان و به دعوت روزولت رییس جمهور وقت آمریکا در سال ۱۹۴۴ و قبل از پایان جنگ جهانی دوم، دانست. آمریکا به عنوان بزرگترین قدرت

اقتصادی و تجاری جهان و با کمترین سطح صدمات از جنگ، همواره پیشرو در این اقدامات بشمار می‌رفت. این نشست از آن جهت پر اهمیت نمود می‌کند که طی آن موافقتنامه تاسیس صندوق بین‌المللی پول و همچنین بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه، مهر تایید خورد.

۱- فصل نخست : تولد سازمان جهانی تجارت

۱-۱) از جنگ جهانی اول تا راهکاری برای جهانی شدن اقتصاد

گرچه جنگ های جهانی اول و دوم افزون بر گستراندن سایه مرگ بر سر مردم کشورهای درگیر این مخمصه، اقتصاد اغلب کشورهای درگیر و غیر درگیر را به شدت تخریب کرده بود ولی دلیل خوبی شد برای دولت‌های بزرگ جهت ترمیم ساختارهای فروپاشیده اقتصادشان، چراکه لازم بود کشورها کینه و اختلافات ناشی از جنگ‌های مخرب گذشته را کنار گذاشته و با اتخاذ سیاست‌های صحیح و افزایش همکاری با یکدیگر در زمینه اقتصادی در کنار زندگی سیاسی مطلوب، موجبات رشد و توسعه اقتصادی را فراهم آورند. در همین راستا از سال ۱۹۲۷ میلادی دقیقاً چندی پس از خاتمه جنگ جهانی اول، تا سال ۱۹۴۴ پیش از پایان جنگ جهانی دوم، نشست‌های متعددی با حضور سران کشورهای بزرگ جهان با هدف حذف موانع

فراروی تجارت برگزار گردید چرا که در این سال‌ها کشورها با ایجاد دیوارهای حمایتی برای محصولات داخلی و وضع تعرفه های بالا برای ورود کالاها به کشورهايشان، تنها روزنه های امید برای ایجاد یک نظام تجارت آزاد را کور کرده بودند تا شاید تسکینی برای دردهای اقتصادی ناشی از جنگ باشد و زمینه رشد اقتصادی داخلی کشور

اقتصادی، اشتغال کامل، بازرگانی دولتی و فعالیت کارتل ها بود و بخش مهم آن نیز موضوع تاسیس یک سازمان جهانی جهت انسجام بخشیدن به تجارت بین الملل را تضمین می کرد ولی با وجود این تنها دو کشور استرالیا و لیبریا از جمع ۵۳ کشور یعنی تقریباً چهار درصد از کل امضا کنندگان منشور موفق شده‌اند آن را به تصویب پارلمان کشورشان برسانند بطوریکه حتی دولت وقت آمریکا نیز که به عنوان مهره پیشنهاد دهنده اصلی این منشور به حساب می آمد بعد از عدم موفقیت در تصویب آن در کنگره این کشور، لایحه مربوطه را از کنگره پس گرفت.

اگر چه منشور هاوانا به آن نتیجه‌ای که پیش بینی شده بود، نرسید و برگ تشکیل سازمان تجارت بین‌الملل برای تعیین چارچوب تجارت جهانی به واقع تا آن زمان ورق نخورد اما بخش چهارم منشور تجارت جهانی متضمن قرارداد موقتی بود که توسط ۲۳ کشور عمدتاً پیشرفته در ۳۰ اکتبر ۱۹۴۷ به امضا رسید و معروف به موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت یا گات (GATT) (۴) می باشد، که می توان آن را سرآغازی برای ایجاد فرایند مذاکرات تجاری جهت کاهش و تثبیت تعرفه های گمرکی و رفع موانع تجاری و به طور کلی هموار کردن مسیر تجارت و مبادلات بین المللی دانست.

۲-۱) از گات ۱۹۴۷ تا توافق برای تاسیس سازمان جهانی تجارت
از سال ۱۹۴۷ تا ۱۹۹۴ میلادی هشت دور مذاکره، افزون بر نشست‌ها و کنفرانس‌های سالانه بین ۲۳ طرف متعاقد گات به انجام رسید که هر یک از این ادوار مذاکرات به شرح زیر به اختصار تشریح می شود:

* دور اول؛ مذاکرات ژنو ۱۹۴۷:

اولین دور مذاکرات موسوم به کنفرانس مذاکرات تعرفه ای با شرکت ۲۳ کشور در ژنو سویس برگزار شد. در پی این نشست، تعرفه های گمرکی نزدیک به ۴۵ هزار قلم

کالا یا دو سوم تجارت جهانی کاهش یافت، از جمله نتایج مهم این دور مذاکرات را می توان بوجود آمدن تشکیلات گات بر شمرد.

* دور دوم؛ مذاکرات انسی (Annecy) ۱۹۴۹:

در این دور از مذاکرات گات، ۱۰ عضو جدید به مذاکرات پیوستند و مسایل مختلف مربوط به عوارض گمرکی و تخفیف در آنها مورد بررسی قرار گرفت.

* دور سوم؛ مذاکرات تارکی (Torquay) ۱۹۵۱-۱۹۵۰:

تعداد اعضا در دور سوم به ۳۴ کشور که بیش از ۸۰ درصد تجارت جهانی را در دست داشتند، افزایش پیدا کرد. اهداف اصلی مذاکرات این دور کاهش تعرفه ها بود.

* دور چهارم؛ مذاکرات ژنو ۱۹۵۶:

این دور از مذاکرات نیز با هدف کاهش تعرفه ها طی دو سال و با دستور کار مذاکره در مورد کاهش ۱۵ درصدی متقابل عوارض گمرکی کالاهای آمریکایی و برخی کشورهای اروپایی به طول انجامید. در این دور اعضا گات با پذیرش عضویت سوییس به ۳۵ عضو رسیدند.

* دور پنجم؛ دور دیلن (Dillon) ۱۹۶۰-۶۱:

این دور مذاکرات متعاقب تشکیل بازار مشترک اروپا صورت پذیرفت که اصلاح برخی از معیارها و موازین مربوط به حقوق گمرکی در این دور مطرح گردید.

* دور ششم؛ دور کندی ۶۷-۱۹۶۴:

این دور از مذاکرات که همراه با شکل گیری جامعه اقتصادی اروپا، گسترش مبادلات جهانی، تبدیل بازرگانی خارجی به ابزار توسعه و همچنین همگام با ایجاد تغییرات سیاست های اقتصادی بین‌المللی از ابعاد ملی گرایی به منطقه گرایی صورت پذیرفت، با

دستاورد مذاکره در مورد محدودیت‌های غیر تعرفه‌ای و قبول اصل تقلیل عمومی و هماهنگ نمودن تعرفه‌ها تا حدود ۵۰ درصد با مشارکت ۳۵ کشور جهان در ژنو برگزار گردید.

* دور هفتم؛ دور توکیو ۷۹-۱۹۷۳:

این دور از مذاکرات را باید اولین مورد از ادوار مذاکراتی گات دانست که در آن قدرت‌های اقتصادی جهان، باب جدیدی را برای توجه ویژه به مباحث بازرگانی و تجاری کشورهای در حال توسعه گشودند بطوریکه کشورهای توسعه یافته امتیاز دهی به کشورهای در حال توسعه را بدون انتظار دریافت امتیازات متقابل در طول مذاکرات تجاری، قبول کردند. از جمله دستاوردهای دیگر این دور از مذاکرات را می توان تعیین چارچوب دور جدید مذاکرات گات، بررسی موانع غیر تعرفه‌ای و اقداماتی دانست که موجبات تحریف تجارت بین‌الملل محصولات صنعتی و کشاورزی (شامل محصولات گرمسیری و مواد خام) را سبب می شد.

در دور توکیو بود که کشورهای صنعتی عضوگات برای کاهش ۲۳ درصدی تعرفه های محصولات صنعتی طی ۸ سال به توافق رسیدند و نیز برخی از جنبه های غیر تعرفه ای تجارت شامل یارانه ها و عوارض جبرانی، موانع فنی فراروی تجارت، تدارکات دولتی، ارزیابی گمرکی، رویه‌های صدور مجوزهای وارداتی از جمله مواردی بود که مشمول توافقات چند جانبه قرار گرفت. افزون بر اقدامات اشاره شده در این دور از مذاکرات، موافقتنامه ای در مورد تجارت هواییهای مسافری به امضا رسید و طی آن کلیه عوارض گمرکی و هزینه های مشابه در خصوص این نوع تجارت حذف شد که شاید این اقدام پیش زمینه و تجربه مناسبی شد برای آنکه بعدها کمیته ای با همین مضمون در ساختار سازمان جهانی تجارت بگنجد.

* دور هشتم؛ مذاکرات دور اروگوئه :

طی برگزاری اجلاس ویژه در ۱۵ الی ۲۰ سپتامبر ۱۹۸۶ در پونتا دل استه (Punta del este) با مشارکت وزیران تجارت کشورهای عضو گات، دور جدیدی از مذاکرات معروف به دور اروگوئه شروع شد. این مذاکرات که با پیچیدگی موضوعات مطرح شده در دستور کار نشست‌ها، مواجه بود ولی با وجود این پس از طی فرآز و نشیب‌های متعددی در طول دوره ۷ ساله خود نتایج قابل قبولی را بدست آورد. می‌توان به روشنی اذعان داشت ویژگی‌های متمایز کننده این دور از سایر ادوار گات عواملی چون دستیابی به موافقتنامه کشاورزی، توسعه حوزه شمول گات، بررسی و مذاکره در مورد تجارت خدمات و مالکیت فکری برای اولین بار در تاریخ گات و بخصوص نقش فعال کشورهای درحال توسعه در این نشست‌ها می‌باشد. البته موثرترین نتیجه حاصل از دور اروگوئه که اثر آن تا به امروز در اقتصاد جهان به وضوح مشهود است، دستیابی به موافقت دسته جمعی اعضای گات (که در سال ۹۴ میلادی تعدادشان به ۱۲۸ کشور افزایش یافته بود) برای تاسیس سازمان تجارت جهانی است. از این رو دور اروگوئه را می‌توان نقطه عطف تجارت بین‌الملل در تاریخ فعالیت گات و تاریخ فعالیت سازمان جهانی تجارت دانست. حال بنا به آنچه در مورد مذاکرات ادواری گات اشاره کردیم، این سوالات در ذهن خطور می‌کند که چگونه است که برآیند تمام تصمیمات و مذاکرات صورت گرفته در ادوار مذاکراتی گات تنها در توافق برای تشکیل و تاسیس سازمان جهانی تجارت خلاصه شد و یا با در نظر گرفتن روند رو به بهبودی که در مذاکرات گات دیده می‌شد و با اعتقاد بر لزوم وجود و تداوم چنین چارچوبی، آیا گات برای رشد و توسعه تجارت بین‌الملل، کافی بود؟ گرچه گات با حمایت از نظام تجارت آزاد نقش پراهمیتی را در رشد و بهبود تجارت بین‌الملل ایفا نمود و طی هشت دور مذاکرات باعث بروز تحولات چشمگیری در

مسیر ارتقای این سطح شد ولی هیچگاه مبنای حقوقی به عنوان یک نهاد بین‌المللی را نداشته و هرگز با ساختار یک سازمان در دیدگاه حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته نشد و همچنین از نظر قوانین و مقررات گات باید به این نکته اشاره کرد که تنها تجارت کالاها در سیطره مقررات آن قرار گرفت و با وجود آنکه در دور هشتم مذاکرات، مواردی چون تجارت خدمات و حقوق مالکیت فکری در دستور کار قرار گرفت ولی هرگز مجموعه قوانین و مقررات گات این جنبه‌های تجارت را تحت شمول خود قرار نداد.

از نظر نظام حل و فصل اختلافات نیز این نکته حائز اهمیت است که این مقررات نارسایی‌هایی داشت و روند کندی را طی می‌کرد و در ایجاد خلع در اجرای قوانین و مقررات گات کم تاثیر نبود.

بنابراین، به طور کلی و با توجه به تاثیر مثبتی که گات بر روند تجارت جهان و تسکین نسبی دردهای اقتصادی کشورهای عضو داشت، باید خاطر نشان ساخت وجود قوانین و مقررات گات در آن برهه از زمان و با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی جهان عاملی لازم و ضروری به شمار می‌آمد ولی با ایجاد تحولات و گستردگی موضوعات تجارت در دهه ۹۰، گات دیگر نمی‌توانست برای بهبود تجارت بین‌الملل کافی باشد.

۳-۱) روح گات در پیکر رشد یافته ای با نام سازمان جهانی تجارت

از آنچه اشاره شد با توجه به نارسایی‌هایی که گات با تمام قوت خود داشت، بتدریج طرف‌های متعاقد موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) به فکر ایجاد ساختار حقوقی و پاسخگو در مورد کلیه مسایل مرتبط با دنیای تجارت افتادند. بنابراین متعاقب این تصمیمات در آخرین دور مذاکرات گات اعضا با امضای موافقتنامه مراکش، بر لزوم تولد سازمان جهانی تجارت در سال ۱۹۹۵ به توافق دست یافتند. از آن پس قوانین و مقررات گات در

چارچوب این سازمان و با این تفاوت ادامه یافت که WTO^(۵) با مبنای حقوقی مشخص و با تحت شمول قرار دادن مسایل گسترده مرتبط با تجارت و با یک سازوکار حل و فصل اختلافات کارا نسبت به نظام حل و فصل اختلافات GATT شروع به کار کرد و البته لازم به توضیح است گات ۱۹۴۷ با اصلاحاتی که در پایان دور اروگوئه بر روی آن صورت گرفت، به گات ۱۹۹۴ معروف شد و گات ۹۴ کماکان نیز جایگاه ویژه‌ای را در ساختار سازمان جهانی تجارت دارد.

بنابراین می‌توان گفت روح گات در کالبد مستحکم تری تجلی یافته است تا شاید روند تجارت بین‌الملل در خور نیاز آینده رشد مطلوبی را داشته باشد.

زیرنویس‌ها:

- 1) Bretton Woods
- 2) International Trade Organization (ITO)
- 3) Economic and Social Council
- 4) General Agreement on Tariffs and Trade
- 5) World Trade Organization

منابع و مأخذ

- ۱- سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی، ترجمه و تالیف دکتر طهماسب محتشم دولتشاهی
- ۲- سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقتنامه‌ها "مجموعه آموزشی دفتر نمایندگی تام الاختیار تجاری ج.ا.ایران"
- ۳- پایگاه اطلاع رسانی سازمان جهانی تجارت به نشانی الکترونیکی www.wto.org

